

Глава XXXVII

ПЕРЕГЛЯД СУДОВИХ РІШЕНЬ ВЕРХОВНИМ СУДОМ УКРАЇНИ

§ 1. Загальна характеристика перегляду судових рішень Верховним Судом України

Цивільний процесуальний кодекс України у гл. 3 розд. 5 ЦПК у редакції Закону України «Про судоустрій і статус суддів» передбачив можливість перегляду судових рішень Верховним Судом України з підстав і в порядку, встановлених ЦПК України. Аналогічним чином перегляд судових рішень Верховним Судом України регламентується у КАС та ГПК України.

Відповідно до ст. 125 Конституції України, Верховний Суд України є найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції щодо всіх інших судів загальної юрисдикції (у тому числі вищих) і повноважний переглядати рішення цих судів, змінювати чи скасовувати їх у разі наявності для цього підстав. Позбавлення таких повноважень може зробити неможливим здійснення Верховним Судом України правосуддя як органом судової влади. Вдосконалення процесуально-правового становища Верховного Суду України здійснено у Рішенні Конституційного Суду України за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення термінів «найвищий судовий орган», «вищий судовий орган», які містяться у ст. 125 Конституції, терміна «касаційне оскарження», що міститься у ст. 129 Конституції¹.

Інтенсивний пошук оптимальних форм перегляду судових рішень, які б гарантували ефективність правосуддя та захист прав людини, триває у процесуальному законодавстві та в юридичній літературі з кінця ХХ ст. Виходячи з цього існувала нестабільна система судів,

¹ Рішення Конституційного Суду України № 1-1/2010 від 11.03.10 р. у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення термінів «найвищий судовий орган», «вищий судовий орган», «касаційне оскарження», які містяться у статтях 125, 129 Конституції України // Офіц. вісн. України. – 2010. – 2 квіт. (№ 21). – Ст. 882.

до компетенції якої належала перевірка законності та обґрунтованості судових рішень, зокрема відносно перегляду актів органів судової влади, що набрали законної сили.

Цивільне процесуальне законодавство України вперше передбачило повноваження Верховного Суду України при перегляді рішень судів цивільної юрисдикції, у тому числі касаційних, при провадженні у зв'язку з винятковими обставинами у ЦПК 1963 р. у редакції Закону України від 21.06.01 р. № 2540-14 «Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України». Підставами для перегляду справи за винятковими обставинами на час прийняття вказаного Закону визначалися: виявлене після касаційного розгляду справи неоднозначне застосування судами загальної юрисдикції того самого положення закону або при його застосуванні всупереч нормам Конституції України, а також якщо у зв'язку з цими рішеннями міжнародна судова установа, юрисдикція якої визнана Україною, встановила факт порушення Україною міжнародних зобов'язань.

Стаття 10 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» передбачає, що з метою забезпечення відновлення порушених прав особи застосовуються додаткові заходи індивідуального характеру, якими є:

а) відновлення настільки, наскільки це можливо, попереднього юридичного стану, в якому перебувала особа до порушення Конвенції (*restitutio in integrum*);

б) заходи, що передбачені рішенням Суду про дружнє врегулювання.

Відновлення попереднього стану особи відбувається, зокрема, шляхом повторного розгляду справи судом, включаючи поновлення провадження по справі¹. Однією з форм такого відновлення можна вважати перегляд судових рішень найвищим судовим органом держави.

Судом, що здійснює перегляд судових рішень касаційних судів у цивільному судочинстві, є Верховний Суд України. Відповідно до ст. 38 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», Верховний Суд України є найвищим судовим органом в системі судів цивільної юрисдикції, здійснює правосуддя, забезпечує однакове застосування законодавства усіма судами загальної юрисдикції. З цією метою Верховний Суд України: 1) переглядає справи з підстав неоднакового застосування

¹ Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини [Текст] : Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2006. – № 30. – ст. 260.

судом (судами) касаційної інстанції однієї і тієї ж норми матеріального права у подібних правовідносинах у порядку, передбаченому процесуальним законом; 2) переглядає справи у разі встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом.

Саме вказані повноваження обумовлюють процесуальне становище Верховного Суду України в інстанційній системі цивільних судів. Під інстанційністю судового процесу розуміють організацію судів, яка має на меті забезпечити право заінтересованої особи на перегляд судового рішення судом вищого рівня. Тобто це поняття ґрунтується не тільки на нормах процесуального законодавства, але є взаємопов'язаною консистенцією норм законодавства про судоустрій, статус суддів, адвокатуру та норм матеріального права.

Метою даного виду провадження у цивільному судочинстві є дотримання Україною вимог єдності судової практики та міжнародних зобов'язань держави. Незважаючи на нормативне закріплення механізму формування єдності та стабільності судової практики у різних формах судочинства, можна погодитись із сучасною доцільністю забезпечення однакового застосування законів судами шляхом уніфікації процедури перегляду рішень Верховним Судом України у вітчизняному законодавстві, що пропонувалось в юридичній літературі¹. В. Сердюк має рацію, що завдання забезпечення єдності судової практики, безперечно, має включатися у сферу пріоритетів Верховного Суду України. Однак це лише один із напрямів його багатогранної діяльності, яка до того ж передбачає спрямування ним практики вирішення спорів у єдиному, загальному для всіх судових юрисдикцій, руслі. Для цього Верховному Суду України необхідні повноваження щодо корекції судової практики вищих спеціалізованих судів, якщо вони допускають непослідовність (неоднаковість) при застосуванні законодавства в аналогічних випадках або роблять взаємовиключні висновки на підставі одних і тих самих норм матеріального і процесуального права².

Ще однією властивістю перегляду рішень Верховним Судом України у цивільному судочинстві є і те, що при перегляді справи вказаний судовий орган не перевіряє дотримання вимог законності та обґрунто-

¹ Див.: Шицький, І. Як досягти стабільності та передбачуваності судової практики? [Текст] / І. Шицький // Вісн. Центру комерц. права. – 2006. – № 21. – С. 2.

² Сердюк, В. Єдність судової системи в контексті судово-правової реформи [Текст] / В. Сердюк // Юрид. вісн. України. – 2008. – 2–8 лют. (№ 5). – С. 7.

ваності судового рішення, оскільки це є компетенцією судів апеляційної та касаційної інстанцій.

Характерною рисою даної стадії цивільного процесу можна вважати особливі підстави перегляду, що цілком пов'язані з метою перегляду. Законодавство закріплює підстави перегляду судових рішень за правилами, встановленими гл. 3 розд. 5 ЦПК. Ці підстави розширеному тлумаченню не підлягають. Відповідність заяви визначеним у нормі мотивам та вимогам вирішує судова колегія Вищого спеціалізованого суду України із розгляду цивільних і кримінальних справ за правилами статей 359 та 360 ЦПК.

Підстави оскарження рішень Верховним Судом України не слід змішувати з нововиявленими обставинами, оскільки вони є різними за своєю правовою природою. При перегляді за нововиявленими обставинами можливість перегляду раніше прийнятого рішення надається тому ж суду, який прийняв рішення.

Пункт 1 ч. 1 ст. 355 ЦПК як одну з підстав оскарження визначає неоднаковість застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права, що потягло ухвалення різних за змістом судових рішень у подібних правовідносинах. Так, у травні 2000 р. позивачка звернулася до суду із позовом до ВАТ «Дніпротрансбуд» про визнання недійсною відмови в приватизації квартири № 55 у будинку № 30 по вулиці Боброва в місті Дніпропетровську, зобов'язавши відповідача видати необхідні документи на її приватизацію. Під час розгляду справи уточнила свої позовні вимоги та просила виключити з переліку нерухомого майна, переданого у власність ВАТ «Дніпротрансбуд», об'єкт нерухомості — будинок № 30 по вулиці Боброва в місті Дніпропетровську.

Рішенням Кіровського районного суду м. Дніпропетровська від 22 березня 2002 р., залишеним без зміни ухвалою апеляційного суду Дніпропетровської області від 4 лютого 2003 р., у задоволенні позову відмовлено.

Ухвалою колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 22 березня 2004 р. у задоволенні касаційної скарги Х. на судові рішення відмовлено.

У заяві про перегляд рішення касаційного суду Х. просила ухвалу колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 22 березня 2004 р. скасувати та передати справу на касаційний розгляд, посилаючись на неоднакове застосування судом касаційної інстанції того самого положення закону.

Верховний Суд вважав, що заява підлягає задоволенню з таких підстав.

Відмовляючи Х. у перегляді в касаційному порядку рішення Кіровського районного суду м. Дніпропетровська від 22 березня 2002 р., залишеного без зміни ухвалою апеляційного суду Дніпропетровської області від 4 лютого 2003 р., про відмову в позові до ВАТ «Дніпротрансбуд» про визнання незаконною відмови у приватизації квартири № 55 у будинку № 30 по вулиці Боброва в місті Дніпропетровську та в позові до ВАТ «Дніпротрансбуд», Дніпропетровського регіонального відділення Фонду державного майна України про виключення будинку з переліку нерухомого майна, переданого у власність ВАТ «Дніпротрансбуд», колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України виходила з того, що доводи касаційної скарги не дають підстав для висновку про неправильне застосування судом норм матеріального чи процесуального права, яке призвело або могло призвести до неправильного вирішення справи.

Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України, розглянувши 28 січня 2004 р. справу за позовом С. за тотожними позовами до тих же відповідачів щодо приватизації квартири № 50 у тому ж будинку, скасувала судові рішення про відмову в позові та передала справу на новий розгляд до суду першої інстанції.

При цьому Судова палата виходила з того, що суди, не врахувавши вимоги ч. 2 ст. 127 ЖК України, не з'ясували, чи зареєстровано спірний будинок як гуртожиток у виконавчому комітеті відповідної ради чи в державній адміністрації, і не перевірили доводи позивачки про те, що включення до статутного фонду ВАТ «Дніпротрансбуд» спірного будинку суперечить вимогам п. 2 ст. 3 Закону України «Про приватизацію державного майна», п. 9 ст. 8 Закону України «Про приватизацію державного житлового фонду», ч. 1 ст. 7 Закону України «Про внесення змін до деяких Законів України щодо передачі об'єктів права державної власності у комунальну власність». Такі ж доводи Х. при розгляді справи в касаційному порядку 22 березня 2004 р. не знайшли оцінки в суді касаційної інстанції, яким безпідставно залишені без зміни рішення, постановлені без належного з'ясування питання законності визначення спірного будинку як гуртожитку та включення його до статутного фонду підприємства без дослідження й оцінки доказів.

За таких обставин судові рішення по справі підлягають скасуванню з направленням справи на новий розгляд до суду першої інстанції. Тому Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України ухвали-

ла заяву Х. задовольнити. Рішення Кіровського районного суду м. Дніпропетровська від 22 березня 2002 р., ухвалу апеляційного суду Дніпропетровської області від 4 лютого 2003 р. та ухвалу колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 22 березня 2004 р. скасувати, а справу направити на новий розгляд у суд першої інстанції¹.

Однак п. 1 ч. 1 ст. 355 ЦПК потребує, на наш погляд, певного доповнення. Закріплюючи однією з підстав перегляду неоднакове застосування судом (судами) касаційної інстанції норм матеріального права в подібних правовідносинах, законодавець не вказав про неоднакове застосування норм процесуального права в аналогічних випадках як підставу для перегляду рішення суду касаційної інстанції. Тому уявляється доцільним висловити пропозицію про внесення доповнення до п. 1 ч. 2 ст. 38 Закону «Про судоустрій і статус суддів» та до п. 1 ч. 1 ст. 355 ЦПК у новій редакції відносно нормативного закріплення можливості перегляду рішення суду (судів) касаційної інстанції Верховним Судом України у випадку неоднакового застосування судами норм процесуального права.

Іншою підставою перегляду процесуальне законодавство передбачає встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення державою міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом. Така підстава закріплена і в інших процесуальних кодексах України. Так, постановою ЦВК «Про відмову в реєстрації кандидатів у народні депутати України в багатомандатному виборчому окрузі, включених до виборчого списку кандидатів у народні депутати України від Соціалістичної партії України у виборах народних депутатів України 31 березня 2002 р.» від 26 січня 2002 р. № 94, зокрема, п. 2 було відмовлено в реєстрації кандидата у народні депутати України в багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі М., включеного до виборчого списку кандидатів у народні депутати від Соціалістичної партії України у виборах народних депутатів України 31 березня 2002 р. № 15, на тих підставах, що в поданих до ЦВК документах було виявлено недостовірні відомості щодо місця проживання та зазначення часу проживання в Україні протягом останніх п'яти років.

30 січня 2002 р. Соціалістична партія України звернулася до Верховного Суду України зі скаргою на п. 2 постанови ЦВК № 94.

¹ Ухвала Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України [Електронний ресурс] : від 25.01.2006 р. // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf>.

Рішенням Верховного Суду України від 8 лютого 2002 р. скаргу Соціалістичної партії України на п. 2 постанови ЦВК № 94 залишено без задоволення.

23 квітня 2002 р. громадянин України М. подав до Європейського суду з прав людини заяву проти України про порушення його права на вільні вибори, гарантованого ст. 3 Протоколу № 1 до Конвенції про захист прав і основних свобод людини.

Рішенням Європейського суду з прав людини від 19 жовтня 2004 р. у справі *М. проти України* шістьма голосами проти одного встановлено, що мало місце порушення ст. 3 Протоколу № 1 до Конвенції про захист прав і основних свобод людини та зобов'язано Україну протягом трьох місяців від дати набуття рішенням статусу остаточного виплатити заявникові у доларах США за курсом на день винесення цього рішення 5 тис. євро як компенсацію моральної шкоди та будь-який податок, який може підлягати сплаті із зазначеної суми.

13 жовтня 2005 р. Верховним Судом України призначено до розгляду справу за заявою ЦВК про перегляд за винятковими обставинами рішення Верховного Суду України від 8 лютого 2002 р. у справі за скаргою Соціалістичної партії України на постанову ЦВК № 94 у частині відмови в реєстрації кандидата в народні депутати України в багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі М.

Розглянувши скаргу ЦВК про перегляд за винятковими обставинами рішення Верховного Суду України, колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України дійшла висновку про обґрунтованість скарги виходячи з положень ч. 3 ст. 243 КАС України¹.

§ 2. Суб'єкти та об'єкти оскарження судових рішень до Верховного Суду України

До суб'єктів права на звернення про перегляд судових рішень законодавець відносить сторін та інших осіб, які беруть участь у справі. Разом з тим заяву про перегляд судових рішень з підстави встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення нею міжнародних зобов'язань при вирішенні справи

¹ Постанова Верховного Суду України [Текст] : від 15.11.2005 р. // Суд. практика. – 2006. – № 1. – С. 18–20.

судом — вправі подати також особа, на користь якої постановлено рішення міжнародною судовою установою, коли стало відомо про набуття цим рішенням статусу остаточного. Однак право на звернення про перегляд судових рішень Верховним Судом України не надано особам, які не брали участі у справі, але суд вирішив питання про їх права та обов'язки. Ураховуючи виключний характер провадження, що розглядається, вважаємо справедливим положення цивільного процесуального законодавства про відсутність у зазначених осіб права на звернення до Верховного Суду України, оскільки перегляд судових рішень найвищим судовим органом держави не є різновидом касаційного провадження. На нашу думку, законодавець також цілком справедливо не закріпив суб'єктами оскарження у даному провадженні посадових осіб органів судової влади, оскільки це суперечить європейським стандартам здійснення правосуддя та практиці Європейського суду з прав людини. Однак у юридичній літературі існує і протилежна думка, прибічники котрої виступають за надання можливості Голові Верховного Суду України та іншим посадовим особам судової влади ініціювати процедуру перегляду рішень Верховним Судом України¹.

З урахуванням того, що метою вказаного перегляду у цивільному процесі є формування єдності судової практики та дотримання Україною її міжнародних зобов'язань, можна зробити висновок про існування публічних засад у даному провадженні, оскільки останнє є механізмом відновлення *restitutio in integrum*. А це є обов'язком держави перед громадянами, суспільством та міжнародною спільнотою.

Виходячи з цього вважаємо за доцільне запропонувати надання права на звернення про перегляд судових рішень до Верховного Суду України Генеральному прокурору України чи його заступнику незалежно від їх участі у справі. Така думка обґрунтовується тим, що за даного виду перегляду мова не йде про розв'язання звичайних приватноправових спорів, а відбувається виконання державою публічних обов'язків, про які йшлося вище. Саме при даному провадженні існує, як правильно зазначали Д. О. Фурсов та І. В. Харламова, пріоритет публічної функції судового контролю².

Прикладом можуть служити норми ГПК України, в якому стадія перегляду судових постанов Вищого господарського суду Верховним

¹ Див.: Гера, Р. Забезпечення однакового застосування законів судами [Текст] / Р. Гера, Р. Куйбіда, Т. Лесюк // Вісн. Центру комерц. права. – 2006. – № 21. – С. 4.

² Фурсов, Д. А. Теория правосудия в кратком трехтомном изложении по гражданским делам [Текст] / Д. А. Фурсов, И. В. Харламова. – М. : Статут, 2009. – Т. 2 : Гражданское судопроизводство как форма отправления правосудия. – С. 506.

Судом України може порушуватись за заявою Генерального прокурора України.

На етапі провадження по перегляду судових рішень Верховним Судом України рух цивільних процесуальних правовідносин розпочинається завдяки реалізації заінтересованими особами права на звернення про такий перегляд. Принцип диспозитивності цивільного судочинства не дозволяє погодитись і з позицією про доцільність наділення Верховного Суду України контрольними функціями, котрі зводяться до права найвищого судового органу витребувати справу з будь-якого суду (будь-якої юрисдикції), розглянути її за правилами апеляційного чи касаційного провадження, прийнявши при цьому остаточне рішення. Такі його повноваження, на думку В. Сердюка, органічно випливають із положень статей 124, 125 Конституції України, виходячи з того, що Верховний Суд України є вершиною судової піраміди у державі. Разом з тим з урахуванням вимог європейської інтеграції та необхідності гармонізації законодавства, зазначене право має бути обмежене певним терміном¹.

Об'єктом перегляду судових актів є судові рішення у цивільних справах після їх перегляду у касаційному порядку. До об'єкта перегляду у даному провадженні належать також рішення (ухвали) касаційного суду. ЦПК України закріплює вичерпний перелік судових рішень, що можуть бути переглянуті Верховним Судом України. Поряд з цим, як зазначається у правовій літературі, об'єктом оскарження у вказаному провадженні можуть виступати ухвали Верховного Суду України про відмову у відкритті касаційного провадження². Об'єктом перегляду не може бути ухвала суду касаційної інстанції, яка не перешкоджає провадженню по справі. Заперечення проти такої ухвали може бути включено до заяви про перегляд судового рішення, ухваленого за результатами касаційного провадження.

На нашу думку, об'єктами перегляду можуть бути також рішення Верховного Суду України, постановлені в минулому в порядку судового нагляду, та рішення, винесені Верховним Судом України як судом першої інстанції. Такий висновок обґрунтовується тим, що цивільне процесуальне законодавство, визначаючи строк, з якого слід рахувати відкриття місячного терміну на подачу заяви, не передбачає неможли-

¹ Сердюк, В. Єдність судової системи в контексті судово-правової реформи [Текст] / В. Сердюк // Юрид. вісн. України. – 2008. – 2–8 лют. (№ 5). – С. 7.

² Определение Верховного Суда Украины [Текст] от 20.11.2008 г. // Юрид. практика. – 2009. – 3 февр. (№ 5). – С. 16.

вість поновлення строку та подачу заяви про перегляд судового рішення Верховним Судом України. Можливо, що суд (суди) касаційної інстанції згодом змінить практику розгляду окремих категорій цивільних справ, а суд наглядової інстанції у минулому по-іншому застосовував положення закону. Крім того, на роки може затягнутись розгляд справи міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною. Виходячи з цього після розгляду справи зазначеною установою спір може бути переглянутий національним судом за правилами процесуального закону, що діє під час перегляду навіть у тому випадку, коли при первісному розгляді справи судом касаційної чи наглядової інстанції ЦПК не передбачав можливості перегляду судового рішення Верховним Судом України з підстав, визначених ст. 355 ЦПК.

§ 3. Процедура перегляду рішень Верховним Судом України

Подати заяву про перегляд рішення Верховним Судом України уповноважені суб'єкти можуть протягом одного місяця з дня ухвалення судового рішення, щодо якого подано заяву про перегляд, або з дня ухвалення судового рішення, на яке здійснюється посилання, на підтвердження підстав, установлених п. 1 ч. 1 ст. 355 ЦПК, якщо воно ухвалено пізніше, але не пізніше одного року з дня ухвалення судового рішення, про перегляд якого подається заява. Заява про перегляд судових рішень з підстав, передбачених п. 2 ч. 1 ст. 355 ЦПК, може бути подана не пізніше одного місяця з дня, коли особі, на користь якої постановлено рішення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, стало відомо про набуття цим рішенням статусу остаточного. Встановлений процесуальний порядок є значно скороченим порівняно із відповідною нормою ЦПК 1963 р., згідно з яким він спливав після трьох місяців з дня відкриття виняткових обставин.

Сучасне цивільне процесуальне законодавство закріплює правило, яке визначає початок перебігу строку на подачу заяви про перегляд. На нашу думку, початок строку на подачу заяви має ставитись у залежність від обізнаності суб'єкта цивільних процесуальних правовідносин про наявність підстав для подання заяви про перегляд у суб'єктів права такого оскарження. Але початок одномісячного строку для оскарження повинен починатись не з дня ухвалення рішення судом касаційної

інстанції, а з того дня, коли про існування цього акта правосуддя стало відомо заінтересованій особі, тобто з дня встановлення особою підстав для перегляду судових рішень Верховним Судом України.

Такий висновок обумовлений і тим, що на час ухвалення рішення судом касаційної інстанції останнє може бути першим правозастосовчим документом, завдяки якому розв'язано вирішення певної правової колізії чи певного кола спірних правовідносин. А в подальшому через, можливо, тривалий проміжок часу, суд касаційної інстанції по іншій справі ухвалить протилежне рішення. Постає питання: чи виникає у особи, що була суб'єктом розгляду первісної справи, право на оскарження рішення касаційного суду по другій справі аналогічного характеру за правилами гл. 3 розд. 5 ЦПК? На нашу думку, таке право у особи виникає. Але дізнатись про ухвалене протилежне рішення по аналогічній справі особа може після спливу місячного строку з дня ухвалення рішення судом касаційної інстанції. Обґрунтовується це тим, що інтерес особи до результату розгляду справи закінчується ухваленням остаточного рішення по справі. Після цього суб'єкт спірних матеріальних правовідносин вправі втратити інтерес до дослідження практики судів касаційної інстанції по розгляду певної категорії справ, а дізнатись про наявність протилежної практики касаційного суду може зі спливом тривалого часу.

У зв'язку з цим пропонується встановити законодавче закріплення відсутності граничного терміну для постановки питання про поновлення строку звернення до Верховного Суду України із заявою про перегляд судових рішень. В. Стефанюк стосовно адміністративного судочинства також вважає за доцільне встановлення одномісячного терміну для оскарження в порядку провадження за винятковими обставинами¹.

Саме по собі надходження заяви не порушує автоматично відповідного провадження. В юридичній літературі відмічається, що здійснення права на оскарження можливе за таких умов: 1) дотримання встановленого строку для подання скарги; 2) подання її належною особою. В іншому випадку скарга підлягає поверненню. Необхідно також, щоб форма і зміст цього акта відповідали передбаченим законодавством вимогам².

¹ Стефанюк, В. Перегляд адміністративних рішень Вишого адміністративного суду України Верховним Судом України в порядку повторної касації [Текст] / В. Стефанюк // Наук. вісн. Чернів. ун-ту. – 2002. – Вип. 161 : Правознавство. – С. 63.

² Див.: Шевчук, П. І. Інститут повторної касації в цивільному судочинстві / П. І. Шевчук // Вісн. Верхов. Суду України. – 2002. – № 5. – С. 51.

Правила подачі заяв про перегляд рішення Верховним Судом України визначаються відповідними нормами ЦПК, які регулюють порядок подання заяв. Заява про перегляд судового рішення, яка надійшла до Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, реєструється у день її надходження та не пізніше наступного дня передається судді-доповідачу, визначеному автоматизованою системою документообігу суду. Суддя-доповідач протягом трьох днів здійснює перевірку відповідності заяви вимогам ЦПК. У разі встановлення, що заяву подано без додержання вимог статей 357 та 358 ЦПК, заявник письмово повідомляється про недоліки заяви та строк, протягом якого він зобов'язаний їх усунути.

Якщо заявник усунув недоліки заяви в установлений строк, вона вважається поданою у день первинного її подання до Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ.

Заява повертається заявнику, якщо:

- 1) заявник не усунув недоліки протягом установленого строку;
- 2) заяву подано особою, яка не має права на подання такої заяви;
- 3) заяву підписано від імені особи, яка не має повноважень на ведення справи;

4) є ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ про відмову у допуску справи до провадження за наслідками її розгляду, прийнята з аналогічних підстав.

Вирішення питання про допуск справи до провадження здійснюється колегією у складі п'яти суддів Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, яка формується у порядку, встановленому ч. 3 ст. 11¹ ЦПК, без участі суддів, що прийняли рішення, яке оскаржується. Про допуск справи до провадження або відмову в такому допуску Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ протягом п'ятнадцяти днів з дня надходження заяви постановляє ухвалу. Ухвала постановляється без виклику осіб, які беруть участь у справі. Ухвала про допуск справи до провадження або про відмову в такому допуску повинна бути обґрунтованою. Ухвала про допуск справи до провадження разом із заявою про перегляд судового рішення та доданими до неї документами надсилається до Верховного Суду України протягом п'яти днів з дня її постановлення. Копія ухвали про допуск справи надсилається разом із копією заяви особам, які беруть участь у справі, а в разі відмови у допуску — особі, яка подала заяву.

Вважаємо, що механізм перевірки відповідності заяви вимогам ЦПК судом касаційної інстанції та допуск цим судом справи до про-

вадження порушує функціональну компетенцію суду касаційної інстанції та Верховного Суду України. Питання втручання у діяльність Верховного Суду України з боку суду касаційної інстанції шляхом, наприклад, вирішення питання про допуск справи до провадження Верховного Суду України викликає заперечення також з позиції прямого чи непрямого інтересу у залишенні в силі попередньо ухваленого рішення касаційним судом.

Стаття 360¹ ЦПК регламентує підготовку справи до розгляду у Верховному Суді України. Суддя-доповідач протягом трьох днів з дня отримання цивільної справи постановляє ухвалу про відкриття провадження у справі та надсилає її копії особам, які беруть участь у справі.

Суддя-доповідач протягом п'ятнадцяти днів з дня відкриття провадження здійснює підготовку справи до розгляду Верховним Судом України:

1) виносить ухвалу про витребування матеріалів справи та направляє її до відповідного суду;

2) вирішує питання про зупинення виконання відповідних судових рішень;

3) доручає відповідним фахівцям науково-консультативної ради при Верховному Суді України підготувати науковий висновок щодо норми матеріального права, яка неоднаково застосована судом (судами) касаційної інстанції у подібних правовідносинах;

4) визначає органи державної влади, представники яких можуть дати пояснення в суді щодо суті правового регулювання цією нормою закону та дає розпорядження про їх виклик до суду;

5) здійснює інші заходи, необхідні для вирішення питання про усунення розбіжностей у застосуванні норми матеріального права.

На цій підставі вважаємо необґрунтованою точку зору окремих науковців про те, що кожен член Верховного Суду України має право, ознайомившись із конкретною справою і переконавшись у неправильному застосуванні норм права, вимагати в письмовій формі порушити провадження у Верховному Суді України¹.

Справа розглядається Верховним Судом України на його засіданні, яке є повноважним за умови присутності на ньому не менше двох третин суддів від складу Верховного Суду України, визначеного законом.

Відкриття судового засідання, оголошення складу суду, роз'яснення права відводу, роз'яснення особам, які беруть участь у справі, їх прав

¹ Див.: Опришко, В. Винятки, які можуть стати правилом [Текст] / В. Опришко // Голос України. – 2002. – 6 груд. (№ 231). – С. 8.

та обов'язків здійснюється відповідно до гл. 4 розд. 3 ЦПК. Після проведення процесуальних дій та розгляду клопотань осіб, які беруть участь у справі, суддя-доповідач доповідає в необхідному обсязі про зміст вимог, викладених у заяві про перегляд судових рішень, та результати проведених ним підготовчих дій.

Особа, яка подала заяву про перегляд судових рішень, та особи, що приєдналися до неї, у разі їх прибуття у судові засідання мають право надати пояснення по суті заявлених вимог. Якщо такі заяви подали обидві сторони, першим дає пояснення позивач. Для з'ясування сутності норми матеріального права, яка неоднаково застосована, можуть заслуховуватися пояснення представників органів державної влади. Неприбуття сторін або інших осіб, які беруть участь у справі і належним чином повідомлені про дату, час і місце розгляду справи, для участі у судовому засіданні не перешкоджає судовому розгляду справи.

Після закінчення заслуховування пояснень осіб, що беруть участь у справі, суд виходить до нарадчої кімнати для ухвалення судового рішення.

§ 4. Повноваження Верховного Суду України

Верховний Суд України при розгляді цивільної справи має певне коло повноважень. Характер і обсяг цих повноважень відповідає функціям, що виконує Верховний Суд України при здійсненні ним провадження по перегляду судових рішень.

В. Стефанюк визначає повноваження Верховного Суду України як сукупність його прав на вчинення установлених законом процесуальних дій щодо судових актів, які були предметом розгляду суду касаційної інстанції. Підставою для перегляду зазначених актів може бути заява, подана належним суб'єктом. У здійсненні таких повноважень Верховний Суд України обмежений доказами, що містяться у заяві, та вимогами, заявленими у суді першої інстанції. Він не вправі встановлювати або вважати доведеними обставини (факти), що не були встановлені в рішенні чи відхилені ним, вирішувати питання про достовірність того чи іншого доказу, про перевагу одних доказів над іншими¹.

¹ Стефанюк, В. Перегляд адміністративних рішень Вищого адміністративного суду України Верховним Судом України в порядку повторної касації [Текст] / В. Стефанюк // Наук. вісн. Чернів. ун-ту. – 2002. – Вип. 161 : Правознавство. – С. 65–66.

Законодавством (ст. 360³ ЦПК) детально регламентуються повноваження Верховного Суду, який розглядає справу. Це дає йому можливість повністю здійснити покладені на нього функції. Окремі повноваження тісно пов'язані з характером порушень, які були допущені судами при розгляді цивільної справи.

Перелік закріплених у ст. 360³ ЦПК повноважень Верховного Суду України при розгляді справи є вичерпним та розширеному тлумаченню не підлягає. Проте, на думку В. В. Сердюка, повноваження Верховного Суду України при перегляді справи подеколи дублюються з повноваженнями суду, що здійснює перегляд у касаційному порядку. Ця обставина, як він вважає, викривлює суть касації¹.

Згідно із п. 1 ч. 1 ст. 360³ ЦПК, суд має право прийняти постанову про повне або часткове задоволення заяви. Таке повноваження застосовується в тих випадках, коли суди при розгляді справи неоднаково застосували норми права, що перешкоджає належному розглядові справи по суті. При застосуванні даного повноваження та скасуванні судових рішень суд зобов'язаний викласти мотиви скасування, зазначити, які саме положення законодавства слід було б належним чином застосовувати. Цивільне процесуальне законодавство містить наслідки реалізації закріплених у вищевказаній нормі повноважень. Так, якщо Верховний Суд України установить, що судові рішення по справі, яка переглядається, є незаконним, він скасовує його повністю або частково і направляє справу на новий розгляд до суду касаційної інстанції. Якщо судові рішення по справі переглядається з підстави, визначеної п. 2 ч. 1 ст. 355 ЦПК, Верховний Суд України скасовує оскаржуване рішення повністю або частково і направляє справу на новий розгляд до суду, який виніс оскаржуване рішення. Вважаємо, що при повному або частковому задоволенні заяви про перегляд рішення Верховний Суд України має ухвалювати нове рішення або змінювати його. У разі направлення справи на новий розгляд заново ухвалені рішення судом касаційної інстанції знову може бути предметом перегляду Верховним Судом України, що нівелює інститут остаточності судового рішення.

Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 360³ ЦПК, Верховний Суд України має право ухвалити постанову про відмову в задоволенні заяви. Таке повноваження суд застосовує за умови, якщо суд при винесенні оскаржуваних рішень ухвалив законне рішення. При цьому Верховний Суд України зобов'язаний мотивувати та обґрунтовувати, з яких підстав він відмовив у задоволенні заяви.

¹ Сердук, В. В. Дублювання касаційних повноважень судів як викривлення суті касації [Текст] / В. В. Сердук // Вісн. Верхов. Суду України. – 2008. – № 3. – С. 39–42.

У практиці господарського судочинства при перегляді рішень Вищого господарського суду України Верховним Судом України останній був обмежений статтею 111¹⁸ ГПК колом повноважень, однак Верховний Суд України виходив за межі закріплених процесуальним законодавством повноважень. При цьому Верховний Суд України зазначав, що, виходячи з положень статей 6, 8 Конституції України, Судова палата з господарських справ Верховного Суду України не вважає за необхідне дотримуватись закріпленого господарським процесуальним законодавством кола повноважень, оскільки це суперечило б положенням статей 125, 129 Конституції України, статтям 2, 39 Закону України «Про судоустрій України» стосовно визначення статусу Верховного Суду України та забезпечення ним законності у здійсненні правосуддя. У зв'язку з цим наведений у ст. 111¹⁸ ГПК перелік наслідків розгляду касаційної скарги (касаційного подання прокурора) на постанову Вищого господарського суду України не вважався правовою перепорою для виходу за межі визначених господарським процесуальним законодавством України повноважень Верховного Суду України при перегляді рішень Вищого господарського суду України¹.

Одне з таких рішень стало предметом розгляду в Європейському суді з прав людини. Так, 20 липня 2006 р. Європейський суд з прав людини розглянув справу *Сокурєнко та Стригун проти України* (заява № 29458/04 та 29465/04), у рішенні по якій зазначив, що відповідно до ст. 111¹⁸ ГПК Верховний Суд, скасовуючи постанову Вищого господарського суду України, міг або повернути справу на новий розгляд до нижчестоящого суду, або ж зупинити провадження по справі... Замість цього він залишив у силі постанову апеляційного суду, а такі дії не були передбачені ГПК. Це було також підтверджено урядом у його запереченнях.

Європейський суд з прав людини (далі — Суд) також наголосив, що не було жодної правової норми, яка б надавала праву Верховному Суду України ухвалювати подібного роду рішення. Врешті-решт Суд вважав, що загальні положення Конституції України, на які посилався уряд... не могли служити достатньою правовою підставою для такої специфічної компетенції, котра не надавалась відповідним законодавством.

¹ Постановление Верховного Суда Украины [Текст] : от 10.07.2007 г. по делу № 2/160-30/204-48/179 // Юрид. практика. – 2007. – 2 окт. (№ 40). – С. 23; Постановление Верховного Суда Украины [Текст] : от 26.06.2007 г. по делу № 336/10-05 // Юрид. практика. – 2007. – 20 нояб. (№ 47). – С. 20.

Суд наголошував, що в окремих випадках він визнавав можливість вищим судовим органом, уповноваженим на тлумачення закону, ухвалювати рішення, яке не було чітко визначено законом. Таке застосування закону мало виключний характер, а вказаний суд надав чіткі та достовірні підстави для такого виключного відступу від застосування власних певних повноважень (див. рішення по справі *Хуліо Воу Жиберт та Ель Хогар й ля Мода проти Іспанії* № 14929/02 від 13 травня 2003 р.). Однак у цій справі Верховний Суд України не надав жодного аргументу щодо прийняття такої постанови, виходячи за межі власних повноважень шляхом умисного порушення ГПК та винесення подібного роду рішень, що, як зазначалось урядом, є звичайною практикою Верховного Суду України. На думку Суду, вийшовши за межі своїх повноважень, чітко викладених у ГПК, Верховний Суд України не може вважатися «судом, встановленим законом» у розумінні п. 1 ст. 6 Конвенції відносно даного провадження. Відповідно, було порушено п. 1 ст. 6 Конвенції.

Незважаючи на викладене, Верховний Суд України не припиняв вищевказану практику по виходу за межі наданих господарським процесуальним законодавством повноважень при перегляді рішень з господарських справ¹.

Особливість постанови Верховного Суду України при розгляді ним цивільної справи за правилами гл. 3 розд. 5 ЦПК виявляється в тому, що зазначені судові акти набувають законної сили з моменту їх проголошення та не підлягають оскарженню. Рішення Верховного Суду України, прийняте за наслідками розгляду заяви про перегляд судового рішення з мотивів неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції тих самих норм матеріального права у подібних правовідносинах, є обов'язковим для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить зазначену норму права, та для всіх судів України. Суди зобов'язані привести свою судову практику у відповідність із рішенням Верховного Суду України. Невиконання судових рішень тягне за собою відповідальність, встановлену законом. Такими законодавчими приписами обумовлено теоретичні положення про неабияку значущість судових актів найвищої судової інстанції.

¹ Артемов, А. Является ли Верховный Суд Украины судом, установленным законом? [Текст] / А. Артемов // Юрид. практика. – 2008. – 8 янв. (№ 1/2). – С. 12.

Питання для самоконтролю

1. Якою є предметна компетенція Верховного Суду України у цивільному судочинстві?
2. Які існують підстави перегляду судових рішень Верховним Судом України?
3. Які суб'єкти можуть звернутися до Верховного Суду України за переглядом судового рішення?
4. Які судові рішення можуть бути переглянуті Верховним Судом України?
5. Які повноваження має Верховний Суд України при перегляді судових рішень?
6. Якими є межі обов'язковості рішень Верховного Суду України?

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Національний університет
«Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

КУРС ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Підручник

За редакцією
професора **В. В. Комарова**

*Затверджено Міністерством освіти і науки,
молоді та спорту України*

Харків
«Право»
2011

Затверджено Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України як підручник для студентів вищих навчальних закладів (лист № 1/11-7431 від 09.08.2011 р.)
Рекомендовано до друку вченою радою Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» (протокол № 9 від 22.04.2011 р.)

Рецензенти:

В. С. Зеленецький — доктор юридичних наук, професор, заступник директора з наукової роботи Інституту вивчення проблем злочинності Національної академії правових наук України;

О. І. Процевський — доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри державно-правової дисципліни та міжнародного права Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди

Колектив авторів:

В. В. Комаров – передмова; § 1–2, 4–6 гл. I; § 3 гл. II; § 1–3, 5 гл. III; глави IV–VII; гл. IX (у співавт. із П. І. Радченком); гл. X (у співавт. із Н. Ю. Сакарою); глави XI–XII; гл. XIV (у співавт. із Г. О. Світличною); гл. XVI; гл. XIX (у співавт. із Н. Ю. Сакарою); гл. XX (у співавт. із О. В. Рожновим); глави XXI–XXII; § 5–6 гл. XXVI; гл. XXVII (у співавт. із П. І. Радченком); гл. XXXIX (у співавт. із В. В. Баранковою); гл. XL (у співавт. із В. В. Баранковою); гл. XLI (у співавт. із В. В. Баранковою); гл. XLII (у співавт. із В. В. Баранковою); гл. LII (у співавт. із В. В. Баранковою); гл. LIII (у співавт. із М. В. Жушманом); гл. LVI; В. А. Бігун – гл. XXV; глави XLIII–XLVII; В. В. Баранкова – § 3 гл. I; § 2, 6 гл. VIII; гл. XXXIX (у співавт. із В. В. Комаровим); гл. XL (у співавт. із В. В. Комаровим); гл. XLI (у співавт. із В. В. Комаровим); гл. XLII (у співавт. із В. В. Комаровим); гл. LI; гл. LII (у співавт. із В. В. Комаровим); гл. LIII (у співавт. із В. В. Комаровим); гл. LIV; К. В. Гусаров – § 1 гл. VIII; глави XXXIV–XXXVII; М. В. Жушман – глава LV (у співавт. із В. В. Комаровим); Д. Д. Луспенник – § 4 гл. III; § 3–5 гл. VIII; гл. XIII; гл. XV; гл. L; В. Ю. Мамницький – глави XXIII–XXIV; § 1–4 гл. XXVI; гл. XXXVIII; П. І. Радченко – гл. IX (у співавт. із В. В. Комаровим); гл. XXVII (у співавт. із В. В. Комаровим); О. В. Рожнов – гл. XVIII; гл. XX (у співавт. із В. В. Комаровим); Г. О. Світлична – гл. XIV (у співавт. із В. В. Комаровим); § 2–5 гл. XXXI; глави XXXII–XXXIII; Д. М. Сибільов – гл. XLIX; Н. Ю. Сакара – § 1–2, 4 гл. II; гл. X (у співавт. із В. В. Комаровим); гл. XIX (у співавт. із В. В. Комаровим); І. В. Удальцова – глави XXVIII–XXX; § 1 гл. XXXI; А. В. Юдін – гл. XVII; Т. В. Комарова – § 5–6 гл. II; гл. XLVIII; І. Зарецька – § 5 гл. LVII; С. О. Кравцов – § 3–4 гл. LVII; Т. А. Цувина – § 1–2 гл. LVII

Курс цивільного процесу : підручник / В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова та ін. ; за ред. В. В. Комарова. – Х. : Право, 2011. – 1352 с.

ISBN 978-966-458-290-9

У підручнику на основі чинного цивільного процесуального законодавства України та судової практики розглядаються інститути цивільного процесуального права і проблеми їх застосування при здійсненні правосуддя в цивільних справах. У основу концепції курсу покладена теорія юридичного процесу як комплексної системи процесуальних проваджень, стадій та режимів, заснованих на конституційних засадах судочинства, загальновизнаних принципах і нормах міжнародного права, які забезпечують доступність правосуддя і гарантії права на справедливий судовий розгляд, передбачених Європейською конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. За науковою і педагогічною традицією у курсі висвітлюються також питання несудових, альтернативних форм захисту цивільних прав, що відповідає науковій парадигмі широкого розуміння цивільного процесу як системи процедур розгляду цивільних справ не лише судами, а й іншими органами цивільної юрисдикції (третейськими судами, органами нотаріату тощо).

Для студентів, аспірантів і викладачів юридичних вузів і факультетів, а також працівників юридичних установ.

ББК 67.9(4УКР)310я73

© Комаров В. В., Бігун В. А.,
 Баранкова В. В. та ін., 2011
 © «Право», 2011

ISBN 978-966-458-290-9

Про авторів

- Комаров Вячеслав Васильович** – завідувач кафедри цивільного процесу, проректор Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», академік Національної академії правових наук України
- Бігун Віктор Анатолійович** – доцент кафедри цивільного процесу Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», кандидат юридичних наук
- Баранкова Вікторія Валеріївна** – доцент кафедри цивільного процесу Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», кандидат юридичних наук
- Гусаров Костянтин Володимирович** – доцент кафедри цивільного процесу Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», доктор юридичних наук
- Жушман Максим Вікторович** – доцент кафедри цивільного процесу Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», кандидат юридичних наук
- Луспенік Дмитро Дмитрович** – суддя Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, доцент, кандидат юридичних наук, Заслужений юрист України
- Мамницький Валерій Юрійович** – доцент кафедри цивільного процесу Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», кандидат юридичних наук
- Радченко Петро Іванович** – доцент кафедри цивільного процесу Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», кандидат юридичних наук
- Роженів Олег Вікторович** – доцент кафедри цивільного процесу Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», кандидат юридичних наук
- Світлична Галина Олександрівна** – доцент кафедри цивільного процесу Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», кандидат юридичних наук
- Сібільов Денис Михайлович** – доцент кафедри цивільного процесу Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», кандидат юридичних наук
- Сакара Наталія Юріївна** – доцент кафедри цивільного процесу Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», кандидат юридичних наук
- Удальцова Ірина Віталіївна** – доцент кафедри цивільного процесу Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», кандидат юридичних наук
- Юдін Андрій Володимирович** – професор кафедри цивільного процесуального та підприємницького права Самарського державного університету, доктор юридичних наук
- Комарова Тетяна В'ячеславівна** – асистент кафедри міжнародного права та державного права зарубіжних країн Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», кандидат юридичних наук
- Зарецька Ірина** – старший радник з правових питань Спільної програми Ради Європи та Європейського Союзу «Прозорість та ефективність судової системи України»
- Кравців Сергій Олександрович** – асистент кафедри цивільного процесу Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»
- Цувіна Тетяна Андріївна** – аспірантка кафедри цивільного процесу Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»